

Robert Hasselbusch

Dni Pamięci Pawiaka (28 września-1 października 2010 r.) : relacja z przebiegu uroczystości

---

Niepodległość i Pamięć 17/2 (32), 237-241

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Robert Hasselbusch

Muzeum Więzienia Pawiak

Dni Pamięci Pawiaka (28 września-1 października 2010 r.) – relacja z przebiegu uroczystości

To już swego rodzaju tradycja, że corocznie pod koniec września w Muzeum Więzienia Pawiak odbywają się uroczystości zatytułowane Dni Pamięci Pawiaka, organizowane z myślą, aby oddać hołd ofiarom tego starego, warszawskiego więzienia.

Okres funkcjonowania Pawiaka, czyli lata 1835-1944, to bowiem w zdecydowanej większości czas, gdy w jego murach osadzani byli jako więźniowie polityczni polscy patrioci, którzy podjęli walkę z rosyjskim zaborcą, a później – walczący z niemieckim okupantem.

Historia tegoż miejsca rozpoczęła się w okresie, gdy ziemie polskie rozdarte były między zaborców: Austrię, Prusy i Rosję, a sama Warszawa stanowiła część imperium carów. Zbudowany w 1835 r. jako więzienie dla kryminalistów Pawiak, stał się w niedługim czasie miejscem odosobnienia więźniów politycznych. Nastąpiło to wraz z upadkiem powstania styczniowego w 1864 r., kiedy to w mury gmachu przy ul. Dzielnej trafili uczestnicy walk powstańczych oraz członkowie Rządu Narodowego wraz z samym Romualdem Traugutttem. W następnych latach władze rosyjskie więziły na Pawiaku nie tylko różnych działaczy niepodległościowych, lecz także przedstawicieli kręgów socjalistycznych i robotniczych, którzy podjęli walkę z caratem.

Najtragiczniejszy okres w historii funkcjonowania Pawiaka jako więzienia politycznego przypadł jednak na czas II wojny światowej i lata okupacji niemieckiej 1939-1944. Wówczas stał się on bowiem więzieniem śledczym nazistowskiej Policji Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa, której jednym z głównych pionów była tzw. Tajna Policja Państwowa Gestapo. Polityka najeżdźcy, nakierowana na eksterminację polskich elit przywódczych i intelektualnych oraz na uczynienie z Polaków niewolniczej siły roboczej, w interesie Trzeciej Rzeszy uczyniła z Pawiaka jedno z ogniw bestialskiego i brutalnego systemu terroru, jaki zapanował na okupowanych ziemiach polskich. Byli w nim osadzani członkowie Polskiego Państwa Podziemnego, żołnierze AK, NSZ i innych organizacji konspiracyjnych, schwytani w czasie akcji czy przypadkowi przechodnie, zatrzymani w ulicznych łapankach. Pawiackie cele więziły nie tylko pojedyncze osoby, lecz także całe rodziny z małymi dziećmi i kobietami w zaawansowanej ciąży. Szacuje się, że w latach 1939-1944 przez więzienie przeszło ok. 100 tys. osób, z tego ok. 37 tys. rozstrzelano w egzekucjach, natomiast ok. 60 tys. wywieziono do różnych obozów koncentracyjnych, gdzie również większość z nich została zamordowana.

Mówiąc o więźniach Pawiaka, należy pamiętać, że wśród nich znajdowało się ok. 10 tys. polskich Żydów, skazanych przez okupanta niemieckiego na zagładę¹.

Tegoroczne obchody Dni Pamięci Pawiaka miały wymiar szczególnie, ponieważ zostały połączone z jubileuszem 45-lecia Muzeum Więzienia Pawiak, który zorganizowaliśmy wspólnie z Polskim Związkiem Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych. Wzorem lat poprzednich na zaplanowane na cztery dni uroczystości (28 września-1 października) składały się, między innymi: wykłady znanych i cenionych historyków, występy artystów scen warszawskich oraz spotkania z byłymi więźniami Pawiaka. Prawie wszystkie punkty programu odbywały się w specjalnie na ten cel przygotowanej głównej sali ekspozycyjnej w Muzeum Więzienia Pawiak. Wyjątek stanowiły jedynie uroczystości w Mauzoleum Walki i Męczeństwa w al. Szucha bądź – na dziedzińcu zewnętrznym muzeum, pod Pomnikiem Drzewa Pawiackiego. Ponadto uroczystości w trakcie dwóch pierwszych dni miały charakter cykliczny, tzn. takie same punkty programu odbywały się zarówno w części pierwszej o godz. 10.00, jak i w drugiej, o godz. 12.00.

Obchody rozpoczęły się we wtorek 28 września powitaniem przybyłych gości przez Kierownika Muzeum Więzienia Pawiak, Joannę Gierczyńską. Wśród zaproszonych osób, podobnie jak w kolejnych dniach, nie zabrakło byłych więźniów, ich rodzin oraz licznie zgromadzonej młodzieży szkolnej. Następnie, po krótkim wprowadzeniu w tematykę uroczystości, polegającym między innymi na przedstawieniu ogólnego zarysu historii Pawiaka, głos zabrał dr Bohdan Urbankowski, który wygłosił wykład pt. „Śmiercią starsi. Poeci lat okupacji i Powstania Warszawskiego”. Po prelekcji miał miejsce spektakl historyczno-artystyczny pt. *Pawiak był etapem ...*, w reżyserii Marii Reif, w wykonaniu aktorów Teatru Atlantis oraz chórzystów z grupy „Why Not”. Wraz z zakończeniem programu artystycznego głos zabrał Henryk Wasilewski, który opowiedział o swoich przeżyciach z okresu okupacji niemieckiej, okoliczności aresztowania i uwięzienia na Pawiaku oraz w al. Szucha. Na tym zakończyła się pierwsza część obchodów tego dnia, a zaraz po niej nastąpiła druga, która miała identyczny przebieg, tylko że była adresowana już do innej, nowoprzybyłej publiczności.

Program Dni Pamięci Pawiaka przewidziany na środe, pod względem przebiegu uroczystości praktycznie nie różnił się od tego z dnia poprzedniego. Zmianie uległy natomiast tematyka wykładu i jego prelegent; prof. Marek Ney-Krwawicz przybliżył zebranim fenomen Polskiego Państwa Podziemnego, natomiast osobą, która podzieliła się z widzami przeżyciami z czasów II wojny światowej był Jerzy Kowalewski, więzień Szucha, Pawiaka oraz obozów koncentracyjnych KL Auschwitz, KL Gross-Rosen i KL Dachau.

W przeciwnieństwie do dni poprzednich, czwartkowe uroczystości miały inny przebieg, ponieważ zostały zapoczątkowane w Mauzoleum Walki i Męczeństwa w al. Szucha. Osoby przybyłe do dawnej siedziby niemieckiej Policji Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa wpraw wysłuchały okupacyjnych wspomnień Jerzego Kowalewskiego, a następnie uczestniczyły w lekcji muzealnej „Dzieje katowni gestapo w al. Szucha 1939-1944”, połączonej z oprowadzeniem po wystawie stałej. Po zakończeniu części pierwszej obchody przeniosły się do Muzeum Więzienia Pawiak, gdzie wzorem dni poprzednich, zebrani wysłuchali wykładu, tym razem autorstwa dr Piotra Majewskiego, pt. „Warszawa 1945 – konsekwencje wojny i pierwsze lata odbudowy”. Następnie głos zabrał były więzień Pawiaka prof. Janusz

---

1 Więcej informacji na temat historii Więzienia Pawiak patrz między innymi: Regina Domańska, *Pawiak – kaźń i heroizm*, Warszawa 1988; Regina Domańska, *Pawiak więzienie gestapo. Kronika 1939-1944*, Warszawa 1978; Leon Wanat, *Za murami Pawiaka*, Warszawa 1985; Anna Czuperska-Sliwicka, *Cztery lata ostrego dyżuru. Wspomnienia z Pawiaka 1940-1944*, Warszawa 1965.

Paszyński, który przedstawił własne przeżycia z okresu okupacji oraz uwięzienia na Pawiaku i w al. Szucha. Uroczystości zakończył ponowny występ artystów scen warszawskich.

Wymiar szczególny miał ostatni, piątkowy dzień obchodów, kiedy to przypadły główne uroczystości tegorocznych Dni Pamięci Pawiaka połączone z jubileuszem 45-lecia Muzeum Więzienia Pawiak oraz uczczeniem pamięci ofiar hitlerowskich więzień i obozów koncentracyjnych. O godz. 11.00 na dziedzińcu zewnętrznym, pod Pomnikiem Drzewa Pawiackiego zebrał się licznie byli więźniowie różnych niemieckich miejsc odosobnienia oraz zagłady, w większości zrzeszeni w rozmaitych kołach i klubach, skupionych pod auspicjami Polskiego Związku Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych, który reprezentował na uroczystościach Prezes Zarządu Głównego Stanisław Zalewski. Piątkowe obchody miały niezwykle uroczysty charakter, co znamionowały warta honorowa Kompanii Reprezentacyjnej Wojska Polskiego oraz obecność wysokich rangą przedstawicieli władz państwowych, wśród przybyłych byli m. in.: dr hab. Andrzej Kunert – Sekretarz Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa oraz dr Franciszek Gryciuk – Prezes Instytutu Pamięci Narodowej. Muzeum Więzienia Pawiak, obok Kierownika Joanny Gierczyńskiej, reprezentował w tym dniu także Dyrektor Muzeum Niepodległości dr Tadeusz Skoczek. Po okolicznościowych przemówieniach zaproszonych gości oraz przedstawicieli władz muzealnych odprawiono modlitwę ekumeniczną w intencji ofiar hitlerowskich więzień i obozów koncentracyjnych. Uroczystości na dziedzińcu zewnętrznym zakończyło złożenie kwiatów i zapalenie zniczy pod Pomnikiem Drzewa Pawiackiego oraz tablicami upamiętniającymi pomordowanych w egzekucjach i obozach koncentracyjnych. Około godziny 12.30 część z przybyłych gości przeniosła się na główną salę ekspozycji Muzeum Więzienia Pawiak, gdzie miały miejsce dalsze obchody. Zaczęły się one od odczytania przez Jerzego Kowalewskiego podniosłego przesłania od środowiska byłych więźniów. Następnie dr Tadeusz Skoczek oraz Joanna Gierczyńska uhonorowali osoby, które położyły szczególne zasługi w rozwój placówki, poprzez wręczenie okolicznościowych dyplomów oraz podarunków. Kolejnym punktem programu była prezentacja multimedialna archiwalnych zdjęć i dokumentów. Pokaz zatytułowany „Ślady pamięci” przybliżył historię powstania Muzeum Więzienia Pawiak oraz ważniejsze wydarzenia związane z funkcjonowaniem placówki. Uroczystości piątkowe zakończył koncert „Krwawe świadectwo” w hołdzie ofiarom II wojny światowej, na który składały się wiersze Krzysztofa Kamila Baczyńskiego i Tadeusza Gajcego w muzycznej interpretacji Dominiki Świątek oraz przy akompaniamencie Andrzeja Perkmana.

Obchodzone w 2010 roku Dni Pamięci Pawiaka miały, wzorem lat ubiegłych, podniosły i szczególny wymiar. Podczas uroczystości mogliśmy nie tylko uczcić pamięć i oddać hołd ofiarom okupacji niemieckiej 1939-1945, lecz także przekazać kolejnym pokoleniom wiedzę o tragicznych wydarzeniach z przeszłości. W związku z powyższym cieszy fakt, że wśród około 950 osób, które przez cztery dni obchodów gościły w Muzeum Więzienia Pawiak, licznie reprezentowana była młodzież szkolna. Znane przysłowie mówi, że historia jest nauczycielką życia, dlatego wykłady czy występy artystyczne o tematyce okupacyjnej i patriotycznej oraz przede wszystkim spotkania z byłymi więźniami są dla młodych ludzi świetną okazją, aby poznać przykłady heroizmu, niezłomności i ofiarności dla Ojczyzny.

Uroczystości z okazji 45-lecia Muzeum Więzienia Pawiak połączone z uczczeniem pamięci ofiar hitlerowskich więzień i obozów koncentracyjnych. Przemawia dr Tadeusz Skoczek – Dyrektor Muzeum Niepodległości w Warszawie, 1.10.2010 r.

Spotkanie ze świadkami historii w Mauzoleum Walki i Męczeństwa w al. Szucha. O swoich przeżyciach opowiada Jerzy Kowalewski, więzień Pawiaka, Szucha, KL Auschwitz, KL Gross-Rosen i KL Dachau, 29.09.2010 r.

Program historyczno-artystyczny „Pawiak był etapem” w reż. M. Reif i J. Pacochy, 28.09.2010 r.

Uroczystości z okazji 45-lecia Muzeum Więzienia Pawiak połączone z uczczeniem pamięci ofiar hitlerowskich więzień i obozów koncentracyjnych. Sala wystawowa Pawiak 1939-1945 – Zofia Pociłowska, rzeźbiarka, więźniarka Pawiaka i KL Ravensbrück, wyróżniona pamiątkowym Dyplomem, 1.10.2010 r.